

თარგმნა სანდრო ცხვედაძემ.
რედაქტორი: სალომე თოფურია

თარგმანი მომზადებულია ფრიდრიხ ებერტის ფონდის მხარდაჭერით.
© Platforma.ge

იურგენ კოჩკა

კაპიტალისტური ერა

კაპიტალიზმის, როგორც ცივილიზატორული მისიის მთავარი ლერძის ინტერპრეტაცია, ისევე ნაკლები შანსით შეიძლება გაგრძელებულიყო განმანათლებლობის ეპოქის დასრულების შემდეგ, როგორც ამ ეპოქის ოპტიმიზმი პროგრესთან მიმართებით. კაპიტალიზმის ამგვარი იმედისმომცემი გაგება პრეინდუსტრიული კაპიტალიზმის წიაღიდან წარმოიშვა, თუმცა მეცხრამეტე საუკუნის ინდუსტრიული კაპიტალიზმის აღზევებას ვერ გაუძლო. მეოცე საუკუნის დასაწყისში ისეთ ინტელექტუალებს, როგორებიც იყვნენ ვერნერ ზომბარტი და მაქს ვებერი, კაპიტალიზმის უპირატესი ეკონომიკური რაციონალიზმის მართლაც სწამდათ, თუმცა ცივილიზაციის პროცესში მას განვითარებისა და პროგრესის წამმართველ ძალად არ მიიჩნევდნენ. პირიქით, ისეთი ლიბერალები, როგორიც იყო ვებერი, მიშობდნენ რომ კაპიტალისტური სისტემის წყობა და მისი მიდრეკილება ქცეულიყო ძალადობრივ და ამასთანავე უშინაარსო ერთეულად, საფრთხეს შეუქმნიდა თავისუფლებას, სპონტანურობასა და ფართო გაგებით-კაცობრიობას. კონსერვატორებსა და მემარცხენეებსაც ეშინოდათ კაპიტალიზმის, როგორც შეუჩერებელი ეროზიული ძალის, რომელიც ჩაანაცვლებდა ტრადიციულ მორალს კონტრაქტებით, თემს – საზოგადოებით და სოციალურ კავშირებს – საბაზრო ხარჯთაღრიცხვებით. სოციალისტური კრიტიკა კიცხავდა კაპიტალიზმში არსებულ ექსპლუატაციას, შრომისადმი გაუცხოებასა და უსამართლობას, და, ამავდროულად, მასში არსებული წინააღმდეგობების შედეგად, მის კოლაფსს პროგნოზირებდა. დღესდღეობით, კაპიტალიზმის მიმართ დამოკიდებულება მიმღებლობასა და მკაცრ კრიტიკას შორის მერყეობს. ბევრი მიიჩნევს, რომ სამომავლო გამოწვევების გადასატრელად იგი გამოუსადეგარია. კაპიტალიზმის, როგორც უტოპიის იდეა, სულ მცირე, ევროპის შემთხვევაში მაინც, უკვე მოძველებულია. ამ თავის ერთ-ერთი მიზანიც სწორედ ისაა, რომ გაიაზროს ეს ცვლილება და შეფასების პერსპექტივები დასახოს.

ინდუსტრიალიზაციისა და გლობალიზაციის კონტურები 1800 წლიდან

დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ განვითარება, რომელიც წინა საუკუნეებში დაიწყო, გარკვეულწილად 1800-2000-იან წლებში გაგრძელდა. *აგრარულმა კაპიტალიზმმა* ახალი რეგიონები მოიცვა და ამის კვალდაკვალ ფეოდალური წყობა ეტაპობრივად გააქრო. ეს პროცესი, მეცხრამეტე საუკუნის განმავლობაში, ფაქტობრივად, მთელი ევროპის კონტინენტზე მიმდინარეობდა. მეოცე საუკუნეში კი აგრარული კაპიტალიზმი გლობალური მასშტაბით „აგრობიზნესად“ გადაიქცა. იმ მზარდ ურბანიზაციასა და ინოვაციებთან ერთად, რამაც მკვეთრად შეცვალა ვაჭრობა, ტრანსპორტირება და კომუნიკაციები, *სავაჭრო კაპიტალიზმმა* უდიდესი მნიშვნელობა შეიძინა მეცხრამეტე და მეოცე საუკუნეებში; მასობრივი მოხმარების დინამიკურმა ზრდამ, განსაკუთრებით მეოცე საუკუნის განმავლობაში, ხელი შეუწყო ახალი და მაღალი მომგებიანობის მქონე შესაძლებლობების გაჩენას, რამაც თავისმხრივ, ბევრი ადამიანის ყოფა შეცვალა. *ფინანსური კაპიტალიზმის* გარეშე, ბევრის მიღწევა შეუძლებელი იყო. მეთვრამეტე საუკუნის შემდეგ, იგი სულ უფრო და უფრო ფართოვდებოდა და დიფერენცირდებოდა: დაწყებული ყველაზე მნიშვნელოვანი ინსტიტუტებით – ბანკებით, საფონდო ბირჟებითა და სადაზღვევო კომპანიებით – და დამთავრებული საინვესტიციო კომპანიებითა და საზიარო სარგებლობის ფონდებით. სავარაუდოდ, რომ არა მეოცე საუკუნის

ბოლოსა და ოცდამეერთე საუკუნის დასაწყისში ფინანსური კაპიტალიზმის გადაჭარბებული ზრდა, 2008 წლის საერთაშორისო ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისი არ მოხდებოდა. მაგრამ, რაც დანამდვილებით გარდამტეხსა და ახალს წარმოადგენდა 1800 წლის შემდგომ, ეს იყო *ინდუსტრიალიზაცია*, პროცესი, რომელმაც სხვა მოვლენებთან ერთად, საფუძვლიანად შეცვალა კაპიტალიზმი და მას ახალი მნიშვნელობა შესძინა.

ინდუსტრიალიზაცია გულისხმობს კომპლექსურ და ფართო სოციო-ეკონომიკური ტრანსფორმაციის პროცესს, რომელსაც სათავეში უდგას სამი ერთმანეთთან დაკავშირებული მოვლენა: პირველ რიგში ესაა ტექნოლოგიური და ორგანიზაციული ინოვაციები, რაშიც მოიაზრება მეთვრამეტე საუკუნეში ორთქლის ძრავის განვითარებითა და საფეიქრო მრეწველობის მექანიზაციით დაწყებული და მეოცე საუკუნის ბოლოსა და ოცდამეერთე საუკუნის დასაწყისში წარმოებისა და კომუნიკაციების დიგიტალიზაციით დასრულებული პროცესები. მეორე მხრივ, ენერჯის ახალი წყაროების (თავდაპირველად, ქვანახშირის, მოგვიანებით – სხვადასხვა წყაროდან მიღებული ელექტროენერჯის, შემდგომში კი ნავთობის, ატომური ენერჯისა და განახლებადი ენერჯიების) მასობრივი გამოყენება, რამაც ფუნდამენტურად შეცვალა და საფრთხის ქვეშ დააყენა კაცობრიობის ურთიერთობა ბუნებასთან. მესამე – ქარხნის, როგორც მანუფაქტურული საწარმოს გავრცელება, რომელიც ძველი ამქრული წარმოების სისტემისგან განსხვავებით, ცენტრალიზებული იყო და საამქროსგან განსხვავებით იყენებდა ძრავსა და ჩარხებს. ამ პროცესებმა მკაფიოდ გამიჯნა სამუშაო ფუნქციები მენეჯმენტსა და შემსრულებელ დასაქმებულებს შორის. მუდმივად დაჩქარებული ინოვაციური პროცესის ადგილი პირველ რიგში, ინდუსტრიული წარმოების სფერო იყო, თუმცა ამ პროცესმა მალევე მოახდინა ზეგავლენა სოფლის მეურნეობაზე (კულტივირების ახალი მეთოდები, განაყოფიერება, მექანიზაცია), ტრანსპორტირებაზე (ენერჯისა და ძრავების ახალი ფორმების გამოყენება გადაადგილების ახლებურ სახეობებში რკინიგზითა და გემებით დაწყებული, საჰაერო მიმოსვლითა და თანამედროვე ურთიერთდამოუკიდებელი სატრანსპორტო სისტემით დასრულებული), კომუნიკაციებზე (მეცხრამეტე საუკუნის შუა პერიოდის ტელეგრაფებიდან ინტერნეტამდე და ახალ მედიამდე) და ასევე, სხვადასხვა ადმინისტრაციული სერვისის სფეროზე, რომელიც მალე არაპროპორციულად გაიზარდა საყოველთაო შრომის გადანაწილების სულ უფრო მეტად დიფერენცირებულობის გამო. ამ ყველაფერმა გამოიწვია წარმოებისა და შრომის პროდუქტიულობის უპრეცედენტო ზრდა. ადამიანური შრომა უფრო და უფრო იხვეწებოდა, მაგრამ ამავდროულად ხდებოდა ბევრად ინტენსიური და დისციპლინირებული. მიმდინარე პროცესებმა ასევე განაპირობა ეკონომიკური ზრდაც, თუმცა იგი ხორციელდებოდა არათანაბრად და იცვლებოდა ციკლურად. მოსახლეობის ზრდის მიუხედავად, შენარჩუნებული იყო სტაბილურობა ერთ სულ მოსახლეზე. ყველაზე მნიშვნელოვნად შეიძლება ჩაითვალოს ამპროცესებით გამოიწვეული საცხოვრებელი პირობების ფუნდამენტური გაუმჯობესება, რომელიც ცხადი ხდება რეალურ შემოსავლებზე დაკვირვებით. აღსაღნიშნავია, რომ ეს მოხდა არამყარი საწყისი ფაზის შემდგომ, სადაც დეფიციტი და სიღატაკე უფრო მეტად იყო გაზრდილი. წინსვლა ასევე გამოვლინდა მნიშვნელოვნად გაუმჯობესებული მატერიალური შესაძლებლობების სახითაც. ამან მოსახლეობას, მათ შორის ფართო მასებს, საშუალება მისცა გაეზიარებინა ის პროგრესი, რომელიც მიმდინარეობდა ჯანდაცვის, სიცოცხლის გახანგრძლივების, მზარდი მოხმარებისა და ყოველდღიური არჩევანის გამრავალფეროვნების მიმართულებით. ინდუსტრიალიზაცია და ურბანიზაცია ყველგან ერთად ვითარდებოდა და ასევე ყველგან იკლებდა მიწათმოქმედებაში ჩართული მოსახლეობის წილი. სოფლის მეურნეობის სექტორმა დაკარგა პირველი ადგილი და მის ნაცვლად ინდუსტრიული სექტორი დაწინაურდა. მეოცე საუკუნის მეორე ნახევარში, „მესამეულმა სექტორმა“ (განსაკუთრებით ვაჭრობამ და მომსახურებამ) გამოაძევა ის, რასაც დღეს შემცირებულ ინდუსტრიულ სექტორად მოვიხსენიებთ. ეს იძლევა შესაძლებლობას, რომ მსოფლიოს ზოგიერთ რეგიონში „პოსტინდუსტრიულ“ აწმყოზე ვილაპარაკოთ.

ინდუსტრიალიზაციას საფუძველი მეთვრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრის ინგლისში ჩაეყარა. შემდგომ, მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევრის ან მეორე მესამედის დასაწყისში, გავრცელდა ევროპის კონტინენტისა და ჩრდილოეთ ამერიკის დიდ ნაწილში. ამას თან ახლდა განშტოებები აღმოსავლეთ და სამხრეთ ევროპაშიც. იაპონია იყო პირველი აზიური ქვეყანა, რომელმაც განიცადა ინდუსტრიალიზაცია და ეს პროცესი გვიან მე-19 საუკუნეში დაიწყო. მეოცე საუკუნის გვიან ხანებში მას მიჰყვა აზიის დიდი ნაწილი, განსაკუთრებით სამხრეთ-

აღმოსავლეთი აზია და დაჩქარებული ტემპებით 1980-იან წლებში – ჩინეთი. ინდუსტრიალიზაცია იშვიათად თუ ფარავდა მთლიანი ქვეყნის ტერიტორიას. ეს ხდებოდა მხოლოდ ცალკეულ რეგიონებში. ინდუსტრიალიზაციის პროცესი, ინდუსტრიალიზაციის დროისა და ასევე ეკონომიკური, სოციალური, პოლიტიკური და კულტურული პირობების მიხედვით, მკაფიოდ განსხვავდებოდა ერთმანეთისგან ამ სხვადასხვა ქვეყანასა და რეგიონში. მიუხედავად იმისა, რომ ინდუსტრიალიზაციის ყველა მოდელს ერთმანეთზე გავლენა ჰქონდა ურთიერთდაკვირვებისა და ცოდნის ტრანსფერის გზით, ინგლისური, ამერიკული თუ გერმანული მოდელები არასად არ იყო უბრალოდ იმიტირებული. იმის მიუხედავად, რომ ინდუსტრიალიზაცია ეკონომიკური განვითარების მისაღწევ ერთადერთ საშუალებად შეიძლება არ ჩათვალოს, სხვაობა ინდუსტრიული და არაინდუსტრიული რეგიონების ეკონომიკურ კეთილდღეობას შორის საგრძნობლად გაიზარდა ბოლო 200 წლის განმავლობაში როგორც ევროპაში, ასევე – მსოფლიოში. როგორც წესი, რაიმე ფორმის ინდუსტრიალიზაციის ქონა ერთადერთი გზაა ეკონომიკური კეთილდღეობის მისაღწევად (1). სოციალურ-ეკონომიკური ტრანსფორმაციის საფუძველზე, ინდუსტრიალიზაციამ ერთგვარად მაინც იმუშავა ცხოვრების თითქმის ყველა სფეროში და ეფექტურად შეცვალა სამყარო მოკლე დროში ისე, რომ ზოგიერთი ავტორი ინდუსტრიალიზაციას განიხილავს, ან როგორც „კაცობრიობის არსებობის ყველაზე ფუნდამენტურ ტრანსფორმაციას წერილობით დოკუმენტებში აღწერილი სამყაროს ისტორიაში“ (ჰობსბაუმი) ან როგორც „ყველაზე მნიშვნელოვან ცვლილებას კაცობრიობის ისტორიაში ნეოლითის პერიოდიდან მოყოლებული“ (ჩიპოლა). (2). ინდუსტრიალიზაციის საკითხი სიღრმისეულად არის გამოკვლეული. და რა აკავშირებს მას კაპიტალიზმთან?

ერთი მხრივ, როდესაც ინდუსტრიალიზაცია დაიწყო, კაპიტალიზმს არსებობის უკვე საკმაოდ ვრცელი ისტორია ჰქონდა. კომერციული (მერკანტილური) კაპიტალიზმი თავისი ვრცელი პროტო-ინდუსტრიული ფორმითაც კი, რომელიც მსოფლიოში ფართოდ იყო გავრცელებული, ვერ მივიდა დასრულებულ ინდუსტრიალიზაციამდე. ამის საილუსტრაციოდ მრავალი შემთხვევის მოხმობაა შესაძლებელი. ამის საპირისპიროდ, საბჭოთა კავშირის შემთხვევა ასაბუთებს, თუ როგორ არის ინდუსტრიალიზაციის არსებობა შესაძლებელი არაკაპიტალისტური ფორმით. ინდუსტრიალიზაციისა და კაპიტალიზმის კონცეპტები განისაზღვრება სხვადასხვა შტრიხით და მიზანშეწონილია ამ ორის ერთმანეთისგან მკვეთრად გამიჯვნა.

მეორე მხრივ, კაპიტალიზმის პრეინდუსტრიულ-კომერციულმა ტრადიციებმა, მეცხრამეტე და მეოცე საუკუნეებში მნიშვნელოვნად ხელი შეუწყო ინდუსტრიალიზაციისკენ სწრაფვას. მეცხრამეტე საუკუნეში კაპიტალისტურ სტრუქტურებში ინდუსტრიალიზაცია მიმდინარეობდა ყველგან. კომუნისტური ხელისუფლების მფარველობით 1917-1991 წლებში სცადეს ცენტრალიზებულად მართული ეკონომიკის ალტერნატიული მოდელების გამოყენება. შედეგი უარესი იყო. (3) ჩინეთის დაჩქარებულმა ინდუსტრიალიზაციამ წინსვლა მხოლოდ მაშინ განიცადა, როდესაც ქვეყნის პარტიულმა ხელისუფლებამ გადაწყვიტა, ნაბიჯ-ნაბიჯ შეესუსტებინა პოლიტიკური კონტროლი და კაპიტალისტური პრინციპებისთვის მიეცა სივრცე. კაპიტალიზმსა და ინდუსტრიალიზაციას შორის მკაფიო კავშირი აშკარად არსებობდა (და არსებობს კიდევ): ინვესტიციებს ორივესთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს. ახალი პროექტების პერმანენტული მოძიება, როგორც არის მუდმივი ჩართულობა ახალ კონფიგურაციებში, ინდუსტრიალიზაციის დამახასიათებელი ნაწილია; ამიტომაც, საბაზრო მაჩვენებლებსა და გამომხატურებებს შეუცვლელი ღირებულება ჰქონდა და აქვს. დეცენტრალიზებული სტრუქტურა, რომელიც გადაწყვეტილების მიღების უფლებას ანაწილებს სხვადასხვა მეწარმეზე, განსაკუთრებული აღმოჩნდა. შესაბამისად, ინდუსტრიალიზაციაში ნებისმიერ ძალისხმევას, რომელსაც შესაძლოა დიდხინიანი წარმატება ხვდეს წილად, აუცილებელ წინაპირობად უდევს კაპიტალიზმი.

საბოლოოდ, ინდუსტრიალიზაციამ კაპიტალიზმი შეცვალა:

1. ხელშეკრულების საფუძველზე ანაზღაურებადი შრომა მასობრივ ფენომენად იქცა. ეს მოიაზრებდა იმას, რომ, ისტორიაში პირველად, კაპიტალისტური სასაქონლო ფორმა – რაც გულისხმობდა ანაზღაურების მიღებას შრომითი ძალის სანაცვლოდ – მთლიანად გავრცელდა ადამიანურ შრომაზე. შრომითი ურთიერთობები გახდა კაპიტალისტური – ე.ი გახდა დამოკიდებული ცვალებად შრომით ბაზრებზე; დაემორჩილა კაპიტალისტური

მიზნებისათვის საჭირო მკაცრ გაანგარიშებას; და დაექვემდებარა დამსაქმებლისა და მმართველის პირდაპირ ზედამხედველობას.

ამგვარად, კაპიტალიზმისთვის თანდაყოლილი კლასობრივი განსხვავება აშკარა გახდა, მიიღო ხელშესახები ფორმა ძალაუფლებასა და შემოსავლების განაწილებას შორის არსებული კონფლიქტისა და იქცა სოციალური მობილიზაციის საფუძვლად.

2. ფიქსირებული კაპიტალის დაგროვებამ არნახულ დონეს მიაღწია ქარხნებით, მალარობებით, ახალი სატრანსპორტო სისტემით, მექანიზაციითა და მანუფაქტურული საწარმოების გავრცელებით. მრავალი მცირე და საშუალო ბიზნესის პარალელურად აღმოცენდა ფართო მასშტაბის კომპანიები და დაიწყო საწარმოთა შერწყმა. ამან თან მოიტანა შემოსავლიანობის ზუსტი კონტროლის მზარდი საჭიროება და პრინციპი, რომელსაც მნიშვნელოვანი თავისებურებები გააჩნდა, რათა სამეწარმეო სტრუქტურა უფრო სისტემური გამხდარიყო. შრომის დანაწილებაზე დაფუძნებული, დაგეგმილი, იერარქიული ორგანიზაცია, საბაზრო პრინციპებთან ერთად, თანდათანობით იქცა კაპიტალიზმის ელემენტად.
3. ტექნოლოგიურმა და ორგანიზაციულმა ინოვაციებმა შეიძინა გაცილებით უფრო დიდი მნიშვნელობა იმასთან შედარებით, რაც მათ ჰქონდა კაპიტალიზმის სხვადასხვა პრეინდუსტრიულ ფორმაში. დაჩქარდა ინოვაციების ტემპი. შუმპეტერის ანალიზის მიხედვით, კაპიტალისტური წარმოების მეთოდის ბირთვად „მემოქმედებითი დესტრუქცია“ ჩამოყალიბდა. ეს სწორედ ინდუსტრიულ კაპიტალიზმში მოხდა. ფაბრიკებმა ჩაანაცვლა ძაფის რთვისა და სამოსის ქსოვის პროტოინდუსტრიული ფორმა – საშინაო მრეწველობა. ორთქლის ძრავაზე მომუშავე გემების გზებით შეიცვალა მდინარეებისა და არხების გასწვრივ გაყვანილი ბილიკები, რომლებიც ტრადიციულად გამოიყენებოდა ტრანსპორტირებისათვის. ელექტრონული სინათლის მომწოდებლები დაწინაურდნენ გაზის განათების კომპანიებთან შედარებით. ასი წლის შემდეგ, საბეჭდი მანქანების მწარმოებლებმა დაკარგეს გასაღების ბაზარი, რადგანაც ტექსტის ელექტრონული დამუშავება კომპიუტერთან გახდა შესაძლებელი. დარწმუნებით უნდა ითქვას, რომ ამგვარმა ცვლილებებმა, წარმატებისა და ფულის გამოიმუშავების ახალი შესაძლებლობები გააჩინა მეწარმეებისთვისა და მათი დასაქმებულებისათვის. როგორც წესი, მომხმარებელმა იხიერა. თუმცა, ამავედროულად ბევრიც წაგებული დარჩა. „წარმოების მუდმივი და რადიკალური გარდაქმნები, ყველა სოციალური პირობის უწყვეტი რღვევა, მუდმივი ცვალებადობა და მღელვარება განასხვავებს ბურჟუაზიულ ეპოქას სხვა ყველა მანამდე არსებული ეპოქისაგან.“ (4) ამან კაპიტალიზმისთვის პოპულარობის დაკარგვას და მის მუდმივად განახლებად დელეგიტიმიზაციას შეუწყო ხელი, რაც განსაკუთრებით შეიმჩნევა კაპიტალიზმის მასშტაბური და განმეორებადი კრიზისების დროს, მათ შორის 1873, 1929 და 2008 წლებში.
4. ჩვეულებრივ, ამ კრიზისებს განაპირობებდა გადაჭარბებული სპეკულაციები და არასწორი ტენდენციები ფინანსურ სექტორში, თუმცა ასევე ზეგავლენას ახდენდა ეკონომიკის რეალურ სექტორზეც. კრიზისებმა საფრთხე შეუქმნეს არა მხოლოდ უმნიშვნელო რაოდენობის სპეკულიანტებს, არამედ მოსახლეობის მასშტაბური ნაწილის ცხოვრების გაუმჯობესების შესაძლებლობებსაც. ამ კრიზისებს შეეძლო გამოეწვია ძირფესვიანი სოციალური და პოლიტიკური ნგრევა. ამრიგად, კრიზისებმა წარმოქმნა კიდევ ერთი განმასხვავებელი ნიშანი ინდუსტრიული კაპიტალიზმისა და კაპიტალიზმის ადრინდელ ფორმებს შორის – კერძოდ, ის გახდა ეკონომიკის მარეგულირებელი დომინანტი მექანიზმი, რომელიც აქტიურად ზემოქმედებდა სოციუმზე, კულტურასა და პოლიტიკაზე ერთბაშად. ეს განსხვავდებოდა წარსული საუკუნეებისაგან, როცა კაპიტალიზმი შეზღუდული ფორმით არსებობდა და ჩაშენებული იყო არაკაპიტალისტურ სტრუქტურებსა და მენტალობებში.

თუ კაპიტალიზმის განვითარებული ფორმა 1800 წლის ეპოქალურ გარდატეხამდე შემოიფარგლებოდა ჩრდილო-დასავლეთ ევროპის რამდენიმე რეგიონით, ინდუსტრიალიზაციით გაძლიერებულმა კაპიტალიზმმა გლობალური მასშტაბები მიიღო მე-19 საუკუნეში, და კიდევ უფრო მეტად კი – მეოცეში. როგორც უკვე აღინიშნა, ეს პროცესი მხოლოდ იმით არ არის თვალსაჩინო, რომ კაპიტალიზმმა ახალ ქვეყნებსა და რეგიონებში, განსაკუთრებით კი აღმოსავლეთ აზიაში შეაღწია. ეს თვალსაჩინო გახდა იმითაც, რომ ქვეყნებსა

და კონტინენტებზე მიმდინარე კაპიტალისტური პროცესები სულ უფრო მეტად გახდა ერთმანეთზე დამოკიდებული, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მოხდა კაპიტალიზმის გლობალიზაცია. 1860 წლიდან 1914 წლამდე, შემდეგ – 1970-იანი წლებიდან, განსაკუთრებით კი 1990 წლიდან დადგა ისეთი ფაზები, როდესაც გლობალიზაცია მნიშვნელოვნად დაჩქარდა. გლობალიზაციის ეს დაჩქარებული ტემპი მსოფლიო ვაჭრობის გაფართოებაში, მსოფლიოს სხვადასხვა რეგიონში სასაქონლო ფასების გარკვეულ კონვერგენციაში, სწრაფად მზარდ მსოფლიო ფინანსურ ტრანზაქციებში, მულტინაციონალური საწარმოების ზრდასა და ფართოდ გავრცელებაში, საზღვარგარეთ შრომითი მიგრაციის გაზრდასა და კრიზისების გლობალურ დიაპაზონში შეინიშნება. გლობალიზაცია ნამდვილად არ არის მხოლოდ ეკონომიკური ფენომენი. ის ასევე საზღვართშორისი კავშირია, რომელიც აერთიანებს კომუნიკაციის, პოლიტიკისა და კულტურის სფეროებს. კაპიტალიზმი უფრო მეტია, ვიდრე უბრალოდ გლობალიზაციის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მამოძრავებელი ძალა; კაპიტალიზმი არის ის სივრცე, რომელშიც მიმდინარეობს გლობალიზაცია, მაშინაც კი, როცა ის არ გულისხმობს პირდაპირ საზღვრის გადაკვეთას ან ერი სახელმწიფოების პირვანდელი მნიშვნელობის დაკარგვას. (5)

მესაკუთრეობიდან მენეჯერულ კაპიტალიზმამდე

ანალიტიკურად, კაპიტალისა და შრომის ურთიერთობას ყველა სახის ინდუსტრიულ კაპიტალიზმში ცენტრალური ადგილი უჭირავს. ისტორიულად, ის მნიშვნელოვან სახესხვაობებს ავლენს. ამის მიზეზი აღქმის ის უცებადი ცვლილებაა (gestalt switch), რომელიც გამოვლინდა საწარმოების სტრატეგიებსა და სტრუქტურებში უკანასკნელი ორასი წლის განმავლობაში.

ერთმანეთისგან კონცეპტუალურად უნდა განვასხვავოთ მეწარმეები და კაპიტალისტები. კაპიტალისტი უზრუნველყოფს კაპიტალს და ზოგადად წყვეტს, სად და რისთვის უნდა იქნეს გამოყენებული, აფასებს არსებულ რისკებს (თეორიულად მაინც) და ითვისებს მოგებას. მეწარმის ძირითადი პასუხისმგებლობაა მართოს საწარმო, ამ მიზნიდან გამომდინარე წარმოების დეტალური ამოცანები შეიმუშავოს, განსაზღვროს მისი ადგილი ბაზარზე, მისი შიდა სტრუქტურა და ასევე ის, თუ როგორ დაასაქმოს მუშახელი. (6)

ინდუსტრიალიზაციის პირველ ფაზაში, ზოგჯერ რომ ინდუსტრიულ რევოლუციად მოიხსენიებენ, წარმოების სათავეში ერთი ადამიანი ითავსებდა როგორც კაპიტალისტის, ასევე მეწარმის როლს. ეს ძირითადად იყო მამაკაცი, თუმცა მეწარმეები ქალებიც იყვნენ ხოლმე. იგი ფლობდა თავის საწარმოს და მართავდა მას. ის, როგორც წესი, კაპიტალს უშუალოდ თავისი დანაზოგებითა და პირადი სესხებით უყრიდა თავს, უფრო იშვიათად – საბანკო სესხით, ზოგჯერ – პარტნიორთან თანამშრომლობით და, შესაბამისად, პასუხისმგებელი იყო მთელი თავის ქონებით. მაშინაც კი, როდესაც ქარხანა სრულად იზრდებოდა – მაგალითად, მექანიკური საფეიქრო ფაბრიკა ასი ან ორასი მუშახელით – ის კომპანიონობაზე დაფუძნებულ მართვად საწარმოდ რჩებოდა, რომელსაც განაგებდა მესაკუთრე-მეწარმე. იგი თავს აღიქვამდა „ციხე-სიმაგრის მეფედ“ და სარგებლობდა განუსაზღვრელი ავტორიტეტით. ის, რომ უფროსი ერთდროულად იყო კაპიტალისტიც და მეწარმეც, ლეგიტიმურად აძლევდა მას უპირატესობებს. მეწარმის პრეტენზია ხელმძღვანელობასთან შეიძლებოდა გამართლებულიყო იმით, თუ რა რისკს იღებდა კაპიტალისტი თავის თავზე, ხოლო სარგებლის მიღებაზე პრეტენზია უკავშირდებოდა წარმატებული მეწარმის მუშაობას.

ინდუსტრიალიზაციის ადრეულ ფაზებში მეწარმეებს საკუთარ სოციალურ გარემოცვასთან მჭიდრო კავშირები ჰქონდათ თითქმის ყველგან, განსაკუთრებით თავიანთი ოჯახების საშუალებით. საწყის კაპიტალს ხშირად ოჯახური წრისა და ნათესაობის გარემოცვაში ეყრებოდა თავი. როტშილდების საერთაშორისო საბანკო სახლის ისტორია; საკუთარი წარმოების დაარსებისას ძმები სიმენსების მჭიდრო თანამშრომლობა ბერლინში, ლონდონსა და პეტერბურგში; ან ბრაუნების ოჯახის როლი კომერციული წარმოების ქსელის ჩამოყალიბებაში დიდ ბრიტანეთსა და შეერთებულ შტატებში (ლივერპული, ნიუ იორკი, ფილადელფია და ბალტიმორი) – ნათელი მაგალითებია იმისა, თუ როგორ უწყობდა ხელს მეწარმე ოჯახების შეთანხმებული მოქმედებები მმართველობითი პრობლემების გადაწყვეტას, ტრანსსასაზღვრო ბიზნეს კავშირების დამყარებასა და შესაბამის სოციალურ გარემოცვასთან

ქსელის გაბმას მეცხრამეტე საუკუნის მეორე მესამედში. ამგვარად, ოჯახი იყო როგორც წინაპირობა, ისე – საშუალება, რათა ბაზარზე წარმატება მოგეპოვებინა. ეკონომიკური და კულტურული კაპიტალის გადაცემა ოჯახის საშუალებით ხდებოდა: ოჯახური ფორმები ხშირად მემკვიდრეობის შედეგად არსდებოდა, რაც ასევე მათ მიზანსაც წარმოადგენდა. როგორც ჩანს, ამ მოლოდინმა მრავალ მესაკუთრე-მეწარმეს გაუჩინა სურვილი, რომ მომავალზე ორიენტირებული ინვესტიციები გაეკეთებინა. უმეტესად, ასეთი მესაკუთრე-მეწარმეები იყვნენ ენერგიული, გულგრილად მოანგარიშე ადამიანები, რომლებიც დაუნდობლად მისწრაფოდნენ სარგებლის მიღებისკენ. ძირითადად იყვნენ მამრობითი სქესის წარმომადგენლები, იშვიათად ქალები, რომლებმაც კონკურენტების დამარცხებაც იცოდნენ და მუშახელის ექსპლუატირებაც. სუფთა სარგებლის მიღების მოტივის გარდა, ეს მჭიდრო ოჯახური კავშირები დამატებით მნიშვნელობას სძენდა მათ ძალისხმევას, კონკურენტებთან ბრძოლასა და მუშახელის ექსპლუატირებას. მოგებას, როგორც აბსოლუტურ ღირებულებას, საკმაოდ მცირე მნიშვნელობა რომ ენიჭებოდა, მოწმობს ისეთი სიტუაციები, რომლებშიც საოჯახო მეწარმეები ხშირად უარს ამბობდნენ საწარმოების გაფართოებისთვის საჭირო ნაბიჯების გადადგმაზე. უარი განზრახ ითქმებოდა იმისათვის, რომ ბიზნესზე კონტროლი არ დაეკარგა ოჯახს, რაც იმ შემთხვევაში იქნებოდა მოსალოდნელი, თუ კაპიტალს გააფართოებდნენ ბანკის დახმარებით ან საფონდო ბირჟაზე მიმოქცევაში ჩაუშვებდნენ საწარმოს წილებს. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ბაზარი მაინც აქცევდა გარკვეულ საზღვრებში ამგვარ არაეკონომიკურ პრიორიტეტებს. ის, ვინც უარს განზრახ ამბობდა დინამიურობაზე, თავისი ბიზნესის სიცოცხლისუნარიანობას რისკის ქვეშ აყენებდა. აუცილებელი იყო წინსვლა, რომ არ ჩამორჩენილიყავი. მხოლოდ არსებული მდგომარეობის შენარჩუნება ან არ იყო ნებადართული ამ მუდმივცვალებადი კონკურენტუნარიანი სისტემის მიერ, ან ნებადართული იყო მხოლოდ ვიწრო ჩარჩოებში (7).

ოჯახსა და ბიზნესს შორის კავშირზე დაკვირვებისას შეიმჩნევა, რომ კაპიტალიზმი არ ანაცვლებდა ახალი სოციალური ინსტიტუტებით იმ ძველს, რომელიც საბოლოოდ თავად გაანადგურა. პირიქით, სულ მცირე, ხანგრძლივი გარდამავალი პერიოდის განმავლობაში მაინც, კაპიტალიზმმა ის სოციალური სტრუქტურები, რომლებიც უშუალოდ თავად შექმნა, მანამდე არსებულთან გააერთიანა, დანერგა რა თავისი თავი უფრო ძველ სტრუქტურებში და საბოლოოდ შეცვალა ისინი მხოლოდ გრძელვადიან პერსპექტივაში. ამგვარად, ის მოქმედებდა და აგრძელებს მოქმედებას ისეთი ფორმით, რომელიც მაინცდამაინც არ არის რევოლუციური. ის ცოცხლობს სხვადასხვა სოციალურ რეალობაში. ამით აიხსნება მრავალფეროვნება იმ გარეგნული ფორმებისა, რომლებშიც დღემდე გვევლინება ინდუსტრიული კაპიტალიზმი.

დღემდე ხშირია ოჯახსა და წარმოებას შორის მჭიდრო კავშირი, განსაკუთრებით მცირე და საშუალო წარმოებებში, რომლებიც დღესაც კი საწარმოების უმეტესობას შეადგენს ყველგან და მუდმივად ივსება ახალ-ახალი “სტარტაპებით”. დიდი კომპანიების მმართველობით ორგანოებშიც კი, რომლებიც თავდაპირველი ფორმიდან – პარტნიორობიდან – დიდი ხნის წინ ტრანსფორმირდნენ, ან რომლებიც დასაწყისშივე დაარსდნენ როგორც სააქციო კომპანიები, მესაკუთრე ოჯახების (როგორც დამაარსებლების, ასევე ახლანდელის) ზეგავლენა კვლავ მნიშვნელოვანი იყო მეოცე საუკუნის მეორე ნახევარშიც კი, განსაკუთრებით დიდ ბრიტანეთსა და იაპონიაში. (8) საერთო ჯამში, *მენეჯერული კაპიტალიზმი* იყო ის, რაც მსხვილი და გიგანტური წარმოების მზარდ სფეროში გაბატონდა. ეს საწარმოები, როგორც წესი, ფუნქციონირებდნენ როგორც სააქციო კომპანიები, რომლებიც ეფუძნებოდა აქციებსა და წილებს (ან როგორც მსგავსი ტიპის შეზღუდული პასუხისმგებლობის მქონე კორპორაციები). ეს ნიშნავს, რომ მენეჯერული ფუნქცია თანდათანობით გადავიდა ხელფასის მქონე მეწარმეების („მენეჯერების“) ხელში, რომლებსაც შეზღუდული ვალდებულებები გააჩნდათ. ეს ასევე ნიშნავს, რომ კაპიტალისტისა და მეწარმის ფუნქციები გაიმიჯნა, თუმცა, როგორც უკვე აღინიშნა, არსებობდა გრძელვადიანი კოოპერაციის ფორმები მესაკუთრე ოჯახის წევრებსა და მენეჯერებს შორის. ყოველ შემთხვევაში, კაპიტალის მფლობელები, როგორც დაინტერესებული მხარეები, ისევ სარგებლობენ დიდი გავლენით წარმოებასთან დაკავშირებული ძირითადი საკითხების მიღებისას სრულყოფილად ფორმირებულ მენეჯერულ კაპიტალიზმშიც კი. მენეჯერული კაპიტალიზმის გზაზე პიონერობდნენ გერმანია და შეერთებული შტატები, იაპონიასთან ერთად. თუმცა კი, იაპონია თავისებური გზით განვითარდა. მამოძრავებელ ძალებად მოიაზრებოდა ბრდა, კაპიტალის მოთხოვნილებები და ორგანიზაციული მოწყობა.

გერმანულმა ელექტრო-საინჟინრო ფირმა სიმენსმა (Siemens) 1854 წელს შინ დაასაქმა 90 ადამიანი, 1874 წელს - 650, 1894 წელს მათი რიცხვი 4000-მდე გაზარდა, ხოლო 1914 წლისთვის მას უკვე 57 000 ადამიანი ჰყავდა დაქირავებული. დასაქმებული მუშახელის რაოდენობამ უდიდეს გერმანულ საწარმო „კრუპ“-ში (Krupp) 1887 წელს 20 000-ს მიაღწია და 1907 წლისთვის - 64 000-ს, მაშინ როცა „თისენის“ (Thyssen) ბაზაზე არსებულ კორპორაციას „Vereinigte Stahlwerke“ (ფოლადის მუშათა გაერთიანება) 1927 წლისთვის ჰყავდა 200 000 დაქირავებული მუშახელი, უდიდეს ამერიკულ საწარმოს - „ამერიკულ ფოლადს“ (U.S. Steel) 1901 წელს 100 000, ხოლო 1929 წლისთვის - 440 000. გვიან 1960-იან წლებში მსოფლიო მასშტაბით სიმენსში მომუშავე ადამიანთა რიცხვმა 270 000 შეადგინა მაშინ, როდესაც „გერმანიის ბანკში“ (Deutsche Bank) მუშებისა და ანაზღაურებადი დაქირავებულების რიცხვი 30 000 იყო. 2010 წლისთვის ეს რიცხვები შესაბამისად გაიზარდა - 370 000 და 98 000. იმავე წელს გერმანულმა ფოსტამ (Deutsche Post) 425 000 დასაქმებულით და სიმენსმა 405 000 დასაქმებულით გერმანულ რეიტინგებში საუკეთესო ადგილები დაიკავა, თუმცა მსოფლიოს უდიდეს საწარმოთა სიაში მხოლოდ მეთერთმეტე და მეცამეტე ადგილებს იკავებდნენ. ამ სიის სათავეში მოქცეულნი იყვნენ საცალო ვაჭრობის კონგლომერატი „ვოლმარტი“ (Walmart) (2.1 მილიონი დასაქმებულით) და „ჩინეთის ეროვნული ნავთობი“ (China National Petroleum) (1.65 მილიონი დასაქმებულით). დასაქმების ამ მეტისმეტ ზრდას იწვევდა სხვადასხვა მოვლენათა ერთობლიობა - ფირმების გაზრდა-გაფართოება და რაც მთავარია, ერთმანეთთან შერწყმა - და ასევე სხვადასხვა მიზანთა ერთობლიობა: „მასშტაბით განპირობებული ეკონომია“ (economies of scale), რაც ნიშნავს სარგებლის ნახვას საქონლის რეალიზებისა და მოგების ახალი შესაძლებლობებიდან, როცა იცვლება ტექნოლოგიური და საბაზრო პირობები (მასობრივი პროდუქცია და მასობრივი ბაზრები); სწრაფვა სიდიდისკენ და შესაბამისად, სიმდიდრის, პრესტიჟისა და ძალაუფლებისკენ მიუხედავად იმისა, რომ ამ სურვილებს ყოველთვის არ მოაქვს რენტაბელური შედეგი ბიზნესისთვის. ხშირად ეს გაფართოება გამოწვეული იყო თავდაცვითი მოტივებით, რადგანაც აგრესიული კონკურენციის დროს თვითშეკავების პოლიტიკამ მარტივად შეიძლება გამოიწვიოს ფირმის გაკოტრება.

ინდუსტრიალიზაციის პირველ ფაზაში, ყველაზე ძვირადღირებულ წარმოებებსაც კი მოკრძალებული კაპიტალით გაჰქონდათ თავი, როგორც, მაგალითად, გერმანიის სამთო მრეწველობას 1850-იანი წლების განმავლობაში, სადაც სიდიდის თანმიმდევრობა მერყეობდა 1-დან 2 ან მაქსიმუმ 3 მილიონ მარკამდე. კაპიტალი ქარხნებისთვის სხვა სექტორებში, განსაკუთრებით ტექსტილის დარგში უგამონაკლისოდ იყო გაცილებით დაბალი. მაგრამ 1887 და 1927 წლებში ასი უდიდესი გერმანული საწარმოს საშუალო კაპიტალი 9.4 მილიონი მარკადან 59 მილიონამდე გაიზარდა. 1901 წელს „ამერიკული ფოლადის“ კაპიტალმა 1.4 მილიარდი დოლარი შეადგინა. 1970 წელს Deutsche Bank-ის კუთვნილი კაპიტალ-რესურსი 1.4 მილიარდ გერმანულ მარკას აღწევდა, მაგრამ უკვე 2010 წლისთვის 47 მილიარდ ევრომდე გაიზარდა. იმავე წელს „სიმენსის“ კუთვნილი კაპიტალის რესურსი იყო 28 მილიარდი ევრო. როგორც წესი, ამხელა თანხა აღემატებოდა და დღემდე აღემატება ინდივიდუალური მესაკუთრე-ოჯახისათვის ხელმისაწვდომ სიმდიდრეს. დაფინანსების მიღება კაპიტალის ბაზრისგან და შესაბამისად, სააქციო კომპანიის ორგანიზაციული ფორმის სახით არსებობა სავალდებულო გახდა.

ზოგჯერ თვლიან, რომ მეცხრამეტე საუკუნის ბოლო მეოთხედსა და მეოცე საუკუნის პირველ დეკადებში მოხდა „მეორე ინდუსტრიული რევოლუცია“, კერძოდ ევროპისა და ჩრდილოეთ ამერიკის იმ ქვეყნებში, რომლებმაც ინდუსტრიალიზაციის პირველი ციკლი ადრეულად და წარმატებულად დაიწყეს. ამაში გულისხმობენ „ახალი ინდუსტრიების“ თვალწარმტაც აღზევებას ელექტრონულ წარმოებაში, ქიმიურ მრეწველობასა და მანქანათმშენებლობაში; ნავთობის ენერჯის წყაროდ გამოყენების დაწყებას; ტექნოლოგიისა და მეცნიერების მნიშვნელობის გასაოცარ ზრდას ინდუსტრიულ წარმოებაში. მაგრამ ეს სახელდება ასევე ცდილობს დააფიქსიროს კაპიტალის ცენტრალიზება, რომელიც განხორციელდა კომპლექსური კომბინაციების საშუალებით, იქნებოდა ეს გაერთიანებები, კონგლომერატები, ჰოლდინგები, კარტელები თუ ინტერესთა ასოციაციები. ეს გაერთიანებები და აღიანსები, რომლებიც ნაწილობრივ გამოჩნდა 1870-იანი წლების ციკლური ეკონომიკური ვარდნების საპასუხოდ, ცდილობდნენ შეეზღუდათ ან საერთოდ მოესპოთ კონკურენცია. მამოძრავებელ ძალათა შორის იყვნენ ისეთი მსხვილი მეწარმეები, როგორიცაა ჯონ დ. როკფელერი, ნიუ ჯერსის Standard Oil-ის არქიტექტორი (ჩამოყალიბდა 1870-იან წლებში) ან

ემილ კირდოფი, Gelsenkirchen Mining Company Inc-ის გენერალური დირექტორი და 1893 წლის Rhenish-Westphalian Coal Syndicate-ის არქიტექტორი.

მსხვილი ბანკები ხშირად ითავსებდნენ მხარდამჭერ ფუნქციას - მანამდე არსებული პრაქტიკისაგან განსხვავებით, ინდუსტრიაში ინვესტიციებს აქტიურად დებდნენ და ცალკეულ ინდუსტრიულ წარმოებებთან მჭიდროდ თანამშრომლობდნენ. ინტეგრაცია, აქციათა საკუთრებისა და აღმასრულებელი კომიტეტების წარმომადგენლობის გზით, აპრობირებული მეთოდი აღმოჩნდა, რომელიც საფუძველს უყრიდა ინდუსტრიული და საბანკო კაპიტალის ფართო ქსელს. შეუძლებელია იმის თქმა (თუმცა კი ხშირად შეცდომით მიიჩნევენ), რომ ერთი მხარე (ან ინდუსტრია ან ბანკები) მეორეზე დომინირებდა. თუმცა, ასეთი თანამშრომლობის შედეგად, ძალაუფლება და სიმდიდრე უპრეცედენტოდ კონცენტრირდა რამდენიმე უმსხვილესი მეწარმის ხელში. განსაკუთრებით ამერიკის შეერთებულ შტატებში, სადაც როკფელერს - მსოფლიოში უმდიდრეს ადამიანს, რომლის ქონება შეადგენდა დაახლოებით 330 მლრდ დოლარს (2008 წლის ღირებულებით) - და მასთან ერთად კარნეგს, ვანდერბილტს, დუკს, სტენფორდს და სხვებს თანამედროვეები კრიტიკულ და პოლემიკურ სახელს - „მძარცველ ბარონებს“ უწოდებდნენ. ამ უმსხვილესი კომპანიებიდან ზოგიერთი ტრანსსასაზღვრო ბიზნესზე კონცენტრირდა და მულტინაციონალური სტრუქტურები განავითარა. ამის მაგალითია 1902 წელს დაარსებული British American Tobacco Corporation. დიდი ფირმების უმრავლესობა ფუნქციურად მაქსიმალურად ინტეგრირდა და პროდუქცია გაიმრავალფეროვნა: ეს გულისხმობს, რომ ცალკეული კომპანიის შიგნით, ისინი მთლიანად ან ნაწილობრივ აერთიანებდნენ ნედლეულის მიწოდების, წარმოების, გადამუშავებისა და დისტრიბუციის ფუნქციებს; ამავდროულად, ისინი აწარმოებდნენ სხვადასხვა საქონელს და სთავაზობდნენ სხვადასხვა სერვისს. ამგვარად, ისინი ორგანიზაციული საშუალებებით აერთიანებდნენ იმას, რაც ადრე უფრო მეტად სპეციალიზებული და ერთმანეთთან საბაზრო გზებით დაკავშირებული დამოუკიდებელი საწარმოების ხელთ იყო.

ამის შედეგად, წამოიქმნა უაღრესად კომპლექსური, სისტემატურად სტრუქტურირებული, საგულდაგულოდ კოორდინირებული მეგასტრუქტურები, რომლებიც დაკომპლექტებული იყო იმგვარი მენეჯერული კადრებით, რომლებიც სულ უფრო მეტად იყვნენ აკადემიურად სერთიფიცირებულნი. გვიან მეცხრამეტე და მეოცე საუკუნის ადრეულ წლებში, ეს კორპორატიული სტრუქტურები ვერტიკალურად ინტეგრირდა, ცენტრალიზდა და უფრო მეტად იერარქიული სახე მიიღო. 1945 წლის შემდეგ, ისინი დასავლეთში დეცენტრალიზდნენ და სტრუქტურირდნენ, როგორც ნახევრადავტონომიური ერთეულების ფედერაციები. მთლიანობაში, ეს იყო კაპიტალიზმის ფორმის მნიშვნელოვანი ცვლილება. იქ, სადაც წინათ საბაზრო მექანიზმების საშუალებით კოორდინაცია იყო გაბატონებული, ახლა ადგილი დაიკავა უფრო ძლიერმა კოორდინაციის ფორმამ - კოორდინაციამ ორგანიზაციული და კვაზიპოლიტიკური მეთოდების საშუალებით. ამას ეწოდებოდა *ორგანიზებული კაპიტალიზმი*, თუმცაღა, მიუხედავად ყველა ალიანსისა და მონოპოლისტური ტენდენციებისა, მკაცრი კონკურენცია კვლავ არსებობდა ამ გიგანტურ საწარმოებს შორის. ეს იყო ისეთი კონკურენტული გამოწვევები, რომლებსაც ფირმების ავტონომიისა და არსებობისათვის, შესაძლოა, საფრთხე შეექმნათ. მრავალრიცხოვან მცირე და საშუალო წარმოებისგან განსხვავებით, მსხვილი წარმოება ყველგან უმცირესობაში რჩებოდა. თუმცა, ამის მიუხედავად, ინარჩუნებდა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას. 1962 წელს 50 უდიდეს ამერიკულ ინდუსტრიულ საწარმოს, ქვეყნის კომერციულ-ინდუსტრიული კაპიტალიდან მესამედზე მეტი წილი, ხოლო ერთად აღებულ 500 უმსხვილეს საწარმოს, ორ მესამედზე მეტი წილი ჰქონდა. ამ საწარმოებს, უგამონაკლისოდ, თეთრკანიანი, უმეტესად - მინიმუმ საშუალო კლასისგან წარმომდგარი და მინიმუმ კოლეჯის კურსდამთავრებული პროტესტანტი მამაკაცები მართავდნენ. (9)

მენეჯერული კაპიტალიზმის აღმასვლას, დიდ იმედებთან ერთად თან ახლდა დიდი შიშები. როგორც წესი, ორივე გადაჭარბებული აღმოჩნდა.

არსებობდა იმედი, რომ მენეჯერული კაპიტალიზმი - იმის წყალობით, რომ მესაკუთრეობა დაანაწილა და შეამცირა მესაკუთრეთა მნიშვნელობა მმართველი რგოლის დაკომპლექტებაში - გარკვეული სახის დემოკრატიზაციას მოიტანდა. ერთი მხრივ, აქციონერული საკუთრების დანაწევრებამ, მისმა მზარდმა მიმზიდველობამ მცირე და მსხვილი

ინვესტორებისთვის, ასევე მისმა მნიშვნელობამ სიცოცხლის რისკებისგან დასაზღვევად და ხანდაზმულთა მზრუნველობისთვის, მართლაც უფრო ძლიერად და ფართოდ დაამკვიდრა საზოგადოებაში კაპიტალიზმი. მან უფრო მჭიდროდ და მკაფიოდ დაუკავშირა უმრავლესობის ცხოვრება კაპიტალისტური ბიზნესის აღმასვლებსა და დაღმასვლებს. ამის მაგალითად ხანდაზმულთათვის განკუთვნილი პოლისები- საპენსიო ფონდებიც კმარა, რომლებსაც ფინანსურ ბაზრებზე უმსხვილესი როლი უკავიათ. ამასთანავე, კრიტიკიუმი: „წარმოების საშუალებების საკუთრება“ მენეჯმენტის რეკრუტირებისა და დაწინაურებისათვის უფრო ნაკლებად მნიშვნელოვანი გახდა და გამოიკვეთა განსხვავება, ერთი მხრივ, მესაკუთრე-მეწარმისა და, მეორე მხრივ, მენეჯერის ტიპურ კარიერულ გზებს შორის. თუმცა, ეკონომიკური ძალაუფლების ბასტიონების წვდომა ოდნავაც არ გამარტივებულა. ჭურჭლისმრეცხაობიდან მილიონერობამდე მიღწევა კვლავ გამონაკლისს წარმოადგენს. თაობათაშორისი სტატუსის მემკვიდრეობით მიღების მაღალი მაჩვენებელიც გამოწვეულია იმ სელექციური პროცესებით, რომელიც ახასიათებს მენეჯერულ კაპიტალიზმს. ეს პროცესი, თეორიულ და პრაქტიკულ წვრთნასთან ერთად, დამატებით ღირებულებას სძენს კულტურულ კაპიტალს, რომელიც სოციალური წარმომავლობითა და ურთიერთობათა ქსელითაა მინიჭებული.

არსებობდა შიში, რომ მენეჯერთა აღზევება ფირმის უმაღლეს ემელონებში გაზრდიდა უპასუხისმგებლო ქმედებებს, რამდენადაც დაქირავებულ მეწარმეებს აღარ მოუწევდათ საკუთარ შეცდომებზე პასუხისგება და თავიანთი მთლიანი ეკონომიკური და სოციალური საარსებო საშუალებების რისკის ქვეშ დაყენება. პირიქით, ისინი ნებისმიერი სამეწარმეო წარმატებიდან ლიმიტირებულად მიიღებდნენ პირად სარგებელს. თანამედროვე ფინანსური კაპიტალიზმში არსებული „სტრუქტურული უპასუხისმგებლობის“ ბოლოდროინდელი გამოცდილების შუქზე, მნიშვნელოვანია, გავივით, რატომ არ გამართლდა ეს შიში მენეჯერული კაპიტალიზმის კლასიკური პერიოდის (რომელიც გრძელდებოდა 1970-1980-იანი წლების დასავლეთში) განმავლობაში. ერთი მხრივ, მენეჯერულ უპასუხისმგებლობას ხელს უწყობდა კომპანიის წარმატებასთან დაკავშირებული მენეჯერული შემოსავლების/ managerial earnings კომპონენტები, მათ შორის მენეჯერების აქციები კაპიტალში. მეორე მხრივ, მათ, ვინც ამ თანამდებობას იკავებდა, შეიმუშავეს პროფესიონალური მიმართება - შესაბამისი მექანიზმები საერთო სოციალური კონტროლისთვის. მაგრამ, რაც მთავარია, მობილობის გაზრდილი საშუალებების მიუხედავად, ანაზღაურებადი მეწარმეების თვალშიც კი, მენეჯერებისა თუ სხვათა წარმატება თუ მარცხი ისევ მჭიდროდ ებმოდა კონკრეტული საწარმოს - „მათი“ საწარმოს - წარმატებასა და მარცხს. ეს აღმოჩნდა გადამწყვეტი (მიუხედავად იმისა, რომ დღევანდელ ფინანსურ საბაზრო კაპიტალიზმში საქმე სხვაგვარადაა). 1910 წლისთვის, ემილ რათენა (Emil Rathenau) „თავის“ მიერ მართული საწარმო „AEG“-სთან („საყოველთაო ელექტრო კომპანია“) თავს ისევე ძლიერ აიდენტიფიცირებდა, როგორც მეტოქე კომპანიის დამაარსებლის შვილი, ვილჰელმ ფონ სიმენსი „თავის“ ტრადიციულ წარმოებასთან, რომელსაც სააქციო კომპანიად გახდომის შემდეგაც მისი ოჯახი მართავდა.

თუმცა, მთლიანობაში, მენეჯერები, მესაკუთრე-მეწარმეებთან შედარებით, ნაკლებად ექცეოდნენ ეკონომიკის მიღმა არსებული (მაგალითად, ოჯახთან დაკავშირებული) ფაქტორების გავლენის ქვეშ. ამგვარად, მენეჯერული კაპიტალიზმის იმ მეწარმეებისათვის, ვინც შრომის სანაცვლოდ ხელფასს იღებდა, ეკონომიკური მოტივები უფრო ნათელი იყო, ვიდრე ინდუსტრიული რევოლუციის მესაკუთრე-მეწარმეებისათვის. შესაბამისად, მთლიანობაში, მესაკუთრე-კაპიტალისტებთან შედარებით, ანაზღაურებად მეწარმეებს გადაწყვეტილებები უფრო დინამიურად უნდა მიეღოთ და უფრო თამამად ემოქმედათ. (10)

შენიშვნები:

1. დასავლური ინდუსტრიალიზაციისა და ბლოკირებული ინდუსტრიალიზაციის (ჩინეთში, ინდოეთსა და აფრიკაში) კომპლექსური კავშირის შესახებ იხ. ოსტერჰამელი 2014, 662 გვ.; კუპერი 2009 (განსაკუთრებით 47: აფრიკის წინააღმდეგობა კაპიტალიზმთან

- მიმართებით); ინიკორი 2002; მეცხრამეტე საუკუნის შიდაევროპული უთანასწორობის შესახებ, ბერენდი 2013a, 462 გვ.
2. ჰობსბაუმი 1999 (1968 წლის ხელახალი გამოცემა), გვ. xi; ჩიპოლა 1973. ინდუსტრიალიზაციის ყველაზე სრულყოფილი მიმოხილვისას ტერმინ „კაპიტალიზმს“ მხოლოდ შეზღუდულად გამოიყენებს, თუკი ეს შესაძლებელია. იხ. შტერნსი 1993; ბუკჰაიმი 1994; ტაიჩი/პორტერი 1996; ლანდესი 1998.
 3. იხ. კორნაი 1992.
 4. მარქსი/ენგელსი, “Manifest der Kommunistischen Partei,“ MEW IV, 465. იხ: <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1848/communist-manifesto/ch01.htm> კომუნიზმის მანიფესტის ინგლისურენოვანი ვერსიისთვის იხ. On crises: სპრი 2011; ფლაამფი 2010.
 5. ოსტერჰამელი/ პეტერსონი 2007; ფინდლეი/ ო'რურკი 2007; მანი IV:2013, 1–12.
 6. რედლიხი 1964, 97 გვ.
 7. ეს გაანალიზებულია სიმენსების ოჯახური გაერთიანებასა და მენჯერულ გაერთიანება AEG-ს შორის არსებული შეჯიბრის მაგალტზე, კოჩკა 1972; ჯახისა და ბიზნესის ურთიერთობის შესახებ: შენდლერი 1977, 28 გვ.; კოჩკა 1979; ჯეიმსი 2006; Budde in Budde, 2011, 97-115; საბინი 2011. როთშილდის შესახებ: ფერგიუსონი 1999.
 8. მიჩნეულია, რომ 1950-იან წლებში ყველაზე დიდი ბრიტანული საწრმოების ნახევარი კონტროლდებოდა ინდივიდუალური ოჯახების მიერ (1970-იან წლებში კი მხოლოდ მათი მესამედი). ამისა და დიდ იაპონურ კომპანიებში ოჯახის გავლენის მნიშვნელობის შესახებ (ზაიბაცუ და კეირეცუ), ბლეკფორდი 2008, 205–16.
 9. კარგი მიმოხილვა: ბლეკფორდი 2008 (200 on the figures for the United States); შენდლერი 1977 და 1990; ფოლსონი/ მაკ-დონალდი 2010; კოჩკა 1978, 555–89; ვინკლერი 1974.
 10. ორი კლასიკოსი: ბერლი/ მინსი 1932; ბურნამი 1941; იხ. ასევე კოჩკა 1983.